

1. téma

ÚVOD DO STUDIA DĚJIN STAROVĚKU,

CHARAKTERISTIKA STAROORIENTÁLNÍ DESPOCIE, ANTICKÉHO STAROVĚKU

Klíčovým geografickým faktorem podílejícím se na vzniku prvních státních úvarů (městských států i velkých teritoriálních celků) měly řeky (Nil, Tigris, Eufrat), jejichž každoroční záplavy, úpravy na nich, práce vykonávané při údržbě kanálů a vodovodních tratí nejen že zabezpečovaly určitý ekonomický nadbytek podmiňující prosperitu společnosti, zejména jejich nejvyšších vrstev, ale i politickou stabilitu. Velké systémy umělých závlah jsou budovány v souvislosti se vznikem městských států (jižní Mezopotámie) i větších územních celků (Horní a Dolní Egypt).

Nejmenší státní jednotkou Předního východu byl městský stát, který byl hospodářsky i správně samostatný; obvykle tvořený městem jako centrem s jeho zemědělským zázemím, omezený poměrně malým teritoriem i nízkým počtem obyvatel. První doklady o jeho existenci pochází z doby kolem 3000 př. n. l. z Mezopotámie (Džemdet Nasr). Jeho centrem byl chrám zasvěcený hlavnímu bohu a palác, sídlo panovníka. To bylo velice často spojeno s hospodářskými prostory, archivem, administrativními prostory i zahradou, která byla vnímána jako místo, kde panovník nejen odpočívá, ale také může zápolit s divou zvěří (nepřáteli), které přemáhá.

Ve všech státech starověkého Předního východu soustředil panovník ve svých rukou veškerou moc (náboženskou, soudní, vojenskou, výkonnou), kterou uskutečňoval prostřednictvím administrativního aparátu, jenž byl odměňován za své služby ze zemědělských přebytků. V Egyptě a v centrech a říších v Mezopotámii se úroda přerozdělovala mezi skupiny obyvatel, které se bezprostředně na její výrobě nepodílely, prostřednictvím tzv. redistribučního (chrámového nebo palácového) hospodářství. Chrám byly nejen místem kultu určitého boha, který zástupně za panovníka realizovali kněží daného boha, ale i významnými hospodářskými jednotkami podporovanými samotnými vládci. Hospodářská moc chrámů mnohdy ovlivňovala i jejich zásahy do politického života, kde se mohly stát i protiváhou autority panovníka. S výjimkou Židů v Palestině byla všechna náboženství polyteistická, odvíjející se od víry v přírodní síly, a panovníci v nich jako prostředníci mezi obyvateli země a bohy hráli významnou roli, mnohdy byli jako samotní bozi i vnímáni.

V ekonomice i při správě státu významnou roli hráli i písaři, kteří jako svým vzděláním specializovaná vrstva obyvatelstva tvořili páteř administrativního aparátu. Písmo vzniklo v Egyptě a Mezopotámii pravděpodobně nezávisle na sobě z nutnosti zaznamenávat písemně údaje vztahující se k ekonomické činnosti, která soustředila na jednom místě více lidí, jež bylo nutné zorganizovat, zaměstnat i odměnit. Vzniklo vícero písemných systémů (obrázkové písmo, klínové písmo, nejpozději alfabeticke písmo), které pro jejich složitost ovládala privilegovaná vrstva písařů.

Na vrcholku společenské pyramidy stál král, často vnímaný a uctíváný jako zástupce boha na zemi, prostředník mezi lidmi a bohy, kterému byli podřízeni všichni členové společnosti. Ti se z právního hlediska dělili na osobně svobodné a otroky, i když ve společnostech Předního východu musíme pojem osobní svobody vnímat jinak, než v období

klasické antiky. Ve vztahu k panovníkovi se označovali za otroky i zástupci nejvyšších vrstev společnosti. Z hlediska pracovní zátěže tak mnohdy otroci, jejichž zdrojem byly válečné konflikty nebo osobní zadlužení, nebyli tou nejvíce pracovními a jinými povinnostmi zatíženou skupinou (patriarchální otroctví). Základem společenské organizace byla rodina (v nejstarších obdobích „velká rodina“), která plnila ekonomickou, reprodukční, sociální i náboženskou roli (kult mrtvých) a měla patriarchální charakter. Obvykle byla hospodářsky soběstačná, kooperující maximálně s místním trhem.

Jednání i prohřešky byly zprvu řešeny na základě ústně vykládaného zvykového práva, později v Mezopotámii u Sumerů vznikají první zákoníky, v nichž výše trestu (hl. za majetkové přestupky) se odvíjí nejen od zásady „zub za zub, oko za oko“, ale i od společenského postavení viníka i postiženého.

Ze sociologického hlediska lze staroorientální společnost charakterizovat jako společenství, pro něž je typická fixace sociálních rolí a malá sociální mobilita (zejména směrem nahoru). Hlavním zaměstnáním bylo zemědělství, kdy velká část rolníků pracovala na pozemcích pronajatých od panovníka, chrámů či větších pozemkových vlastníků. Specializovaná řemesla se soustředila kolem paláce nebo chrámů, které jejich výrobky objednávaly, užívaly, případně s nimi obchodovaly. Archeologické nálezy i obrazová znázornění nám dokumentují obchodní výměnu nejen v rámci místního trhu, ale i čilou dopravu a směnu po celém Blízkém východě včetně Egypta. Tento obchodní transfer umožnil mj. i výměnu kulturních výtvarných děl, vzájemné ovlivňování se i povědomí o světě, jenž je mnohem větší než samotný stát.

Kontrolní otázky

1. Najděte na mapě řeky, kolem kterých vznikly první státy. Jakou roli hrály při jejich vzniku?
2. Co je to městský stát? Kde jej nalezneme?
3. Co je to redistribuční hospodářství?
4. Vysvětlete pojem patriarchální otroctví.
5. V čem se liší od otroctví klasického starověku/antiky?
6. Proč byla pro státy Předního východu typická malá sociální mobilita?
7. Které typy písma se vyvíjely? Jaký je mezi nimi rozdíl?
8. K jakému účelu bylo písmo používáno primárně? Proč (uved'te příklady).
9. Jaké bylo rozvrstvení staroorientální společnosti?
10. Charakterizujte roli náboženství v životě společnosti.

Literatura

BÁRTA, Miroslav – TUREČEK, Tomáš: Kolaps neznamená konec. Praha 2013.

CHARVÁT, Petr: Zrození státu. Praha 2011.

Encyklopedie starověkého Předního východu. Praha 1999.

SOUČKOVÁ, Jana: Starověký Přední východ. Praha 1979.

AVDIJEV, V. I.: Dějiny starověkého východu. Praha 1955.

NIKIFOROV, V. N.: Východ a světové dějiny. Praha 1980.

Přílohy

Kouzlo pečetních válečků

V příručkách se vesměs dočteme, že pečetní váleček znamenal významný příspěvek Sumeřanů k civilizaci lidstva. Jejich autoři se zpravidla již podrobně nevyjadřují k důvodu tak vysokého ocenění drobného a relativně nevýznamného artefaktu. Pečetní váleček totiž v procesu svého použití dokonale ztělesňuje představ mudrců této doby o základních kategoriích existence světa – času a prostoru. Při použití se pečetní váleček otáčí a symbolizuje tak čas ve svém aspektu cyklickém, tak jak jej známe nejen z chápání sumerského, ale i z pojmového aparátu jiných starověkých civilizací, především duchovnosti čínské. Současně se však pečetní váleček při použití pohybuje určitým směrem a znázorňuje tak čas ve svém aspektu lineárním Nedosti však na tom: otiskováním pečetního obrazu do měkkého nosiče znázorňuje pečetní váleček nejen plynutí času, ale vytváří magicky i prostor. Tento prostor tvoří výjev či ornament, který je v chápání předliterárních společností zcela roven trojrozměrné skutečnosti.

Zdroj: Charvát, Petr: Zrození státu. Praha 2011, s. 105.

Redistribuční hospodářství

Obce zemědělsky zaměřené odevzdávaly své výpěstky; obce dobytkařsky specializované přispívaly produkty živočišné výroby. ... Všechny tyto příspěvky se hromadily buď v ústředí, nebo ve sběrných bodech ústředím k tomuto účelu zřízených. Odtamtud řídilo ústředí jejich pohyb ke spotřebitelům, kteří na ně měli nárok nebo kteří se ocitli v naléhavé nouzi. ... Celý tento běh zboží komplikovala okolnost, že při jeho řízení bylo třeba dbát nejen hledisek prostorových, přesněji řečeno topografických – každé zboží se vyrábělo v určitém regionu, ale spotřebovávalo v rámci celé obce -, ale také faktorů časových. Některé potravní zdroje bylo totiž nutno vytěžovat v závislosti na čase jejich dostupnosti. Již jen jako poznámku na okraj je třeba uvést, že při tomto organizačním úsilí se velmi dobře uplatnil starý vynález, písmo, které nyní umožnilo získávání dobrého přehledu o časoprostorovém kontextu disponibility potravních zdrojů.

Zdroj: Charvát, Petr: Zrození státu. Praha 2011, s. 110-111.

Paragrafy Chammurabiho zákoníku

§ 1 Jestliže někdo někoho obvinil a uvrhl naň podezření z vraždy, avšak neusvědčil jej, bude ten, kdo ho obvinil, usmrcen.

§ 3 Jestliže někdo předstoupil ve sporu s křivým svěděctvím a výrok, jež vyřkl, neprokázal, a jestliže je to spor hrdel, bude tento člověk usmrcen.

§ 16 Jestliže někdo ukryl ve svém domě buď otroka nebo otrokyni uprchlé z paláce nebo nevolníkovi, a na výzvu hlasatele je nevydá, tento majitel domu bude usmrcen.

§ 17 Jestliže někdo chytl v polích otroka či otrokyni, kteří uprchli, a přivedl je jejich pánovi, pán otroka mu zaplatí dva šekele stříbra.

§ 22 Jestliže se někdo dopustil loupeže a bude dopaden, tento člověk bude usmrcen.

§ 23 Jestliže nebyl dopaden, uloupený člověk označí před bohem, vše, co mu bylo uloupeno, a občina i představený, v jejichž území a uvnitř jejichž hranic byla loupež spáchána, nahradí mu vše, co mu bylo uloupeno.

§ 55 Jestliže si někdo otevřel kanál pro zavodňování, složil ruce v klín a vodou nechal odplavit sousední pole, naměří obilí podle /pole/ svého souseda.

§ 96 Jestliže si někdo vypůjčil od obchodníka obilí nebo stříbro a nemá obilí ani stříbro k vrácení, má však /jiný/ majetek, všechno, co je v jeho ruce, před svědky jako důkaz přinese a svému obchodníkovi odevzdá, obchodník nemůže mítí námitek a přijme /to/.

§ 109 Jestliž šenkýřka, v jejímž domě se scházeli zločinci, tyto zločince nezadržela a do paláce nepředvedla, bude tato šenkýřka usmrcena.

§ 117 Jestliže někoho svíral dluh a on prodal svoji manželku, svého syna nebo svou dceru nebo je dal v zástavu /za dluh/, tři roky pracují v domě svého věřitele nebo kupce, ve čtvrtém roce /tento/ jim dá svobodu.

§ 195 Jestliže dítě udeřilo svého otce, uříznou mu jeho ruku.

§ 196 Jestliže právoplatný občan vyrazil oko příslušníku třídy plnoprávných občanů, vyrvou mu oko.

§ 197 Jestliže zlomil kost plnoprávného občana, zlomí mu kost.

§ 198 Jestliže vyrval oko nevolníka nebo zlomil kost nevolníka, zaplatí jednu minu stříbra.

§ 200 Jestliže plnoprávný občan vyrazil zub plnoprávného občana, sobě rovného, vyrazí mu zub.

§ 202 Jestliže plnoprávný občan udeřil ve tvář plnoprávného občana, jenž je výše postaven než on, ve shromáždění mu vyplatí šedesát ran volským ocasem.

§ 205 Jestliže otrok /jiné osoby/ udeřil příslušníka /třídy/ plnoprávných občanů ve tvář, uříznou mu ucho

§ 233 Jestliže stavitel postavil někomu dům a neudělal své dílo pevně a zeď spadne, tento stavitel pevně vystaví tuto zeď ze svých vlastních prostředků.

Budování velkých staveb

Je potřeba si uvědomit, že Koloseum, podobně jako staroegyptské pyramidy či chrámy, je důležitou charakteristikou každé komplexní civilizace. Ty jsou typické mimo jiné tím, že značné protředky vynakládají na stavbu prestižních symbolických staveb, které nemají velký význam pro samotný ekonomický chod země, ale jsou naprosto nepostradatelné pro legitimitu vládnoucí elity dané společnosti. Nesmíš zapomenout, že tyto stavby byly mimo jiné velmi

důležitým nástrojem pro to, jak mohla elita státu přerozdělovat část bohatství mezi velkou část populace, a tak hrály významnou roli v udržování sociálního řádu. Tato participace na bohatství a udržování řádu se v praxi uskutečňovala pomocí platů dělníků na těchto stavbách či přidělených úradů po jejich dokončení, tedy během jejich každodenního provozu. Dnes bychom řekli, že se jednalo o neproduktivní výdaje, které se, pokud přesáhnou únosnou míru, stanou jedním z kritických faktorů úpadku společnosti.

Zdroj: Bárta, Miroslav – Tureček, Tomáš: Kolaps neznamená konec. Praha 2013, s. 90.